

Oud Deventer

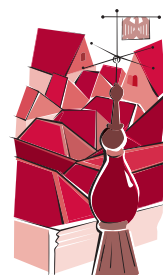
Nieuwsbrief van de Stichting Oud Deventer

De kade van het Sluiskwartier

PAG. 2 *Van de redactie/voorzitter* PAG. 3 *Transformatie van het gerechtsgebouw* PAG. 6 *Vroom & Dreesmann aan de Brink* PAG. 10 *Jaarverslag 2025 van de Stichting Oud Deventer (SOD)* PAG. 12 *Boekbespreking* PAG. 14 *Het Sluiskwartier leeft op*

57 / mei 2026

van de *redactie*

van de *voorzitter*

et gerechtsgebouw en de V&D op de Brink, zo kennen velen deze panden. Nu ze een andere bestemming hebben gekregen, is het goed na te gaan welke geschiedenis ze belichamen. Marijke van Winsum-Westra en Hans Kaajan volgen het spoor terug in de tijd. Zoals gebruikelijk staat in het meinummet het jaarverslag, opgesteld door onze secretaris Ida Jager. In oude nummers van de nieuwsbrief is al te lezen dat we de IJssel graag zo natuurlijk mogelijk zien. Ria de Oude-de Wolf bespreekt een boek van Henk Hengeveld over het beheer van de rivier. Zij beschrijft ook de langverbeide renovatie van het Sluiskwartier. Deze laat goed zien hoe het toegaat op allerlei plekken in de stad waar gesloopt is: etagebouw levert extra woningen op. Overigens heeft Hans Kaajan nog een tip: de gemeente biedt haar inwoners een mooie gelegenheid om te kijken naar de bouwplannen. Er is een wandelroutekaart beschikbaar langs twintig lopende projecten, die gratis af te halen is in de stadsetalage van het stadhuis. Daar is ook de grote maquette te bewonderen.

Ria de Oude-de Wolf
hoofredacteur

(Foto familie Van Beeck)

In memoriam Hans van Beeck

Op 13 maart is ons oud-bestuurslid Hans van Beeck overleden. Hij heeft lang een prominente rol gespeeld binnen de Stichting Oud Deventer, vanaf 1991 als bestuurslid, en vanaf 1999 tot 2010 als secretaris; daarna bleef hij nog actief als redacteur van de *Nieuwsbrief*. Hij was verknocht aan Deventer en het rijke monumentale verleden en volgde het gemeentelijk beleid op dat gebied zeer kritisch. Daarbij spande hij zich in om de Deventer bevolking te betrekken bij acties om dit steden-schoon te behouden. De nieuwsbrief was zijn initiatief. Spraakmakend was de reactie van de SOD op plannen voor een nieuw stadhuis. Naar het oordeel van de stichting was dit Huis van de Stad veel te hoog en te groot voor die plek, midden in het historische centrum. De SOD liet een fotomontage maken om de Deventer bevolking te mobiliseren en liet bovendien een grote luchtballon ophangen om de voorgenomen hoogte te markeren: "Krijgen we zoiets?" Uiteindelijk ging het plan van tafel en kwam er een nieuw ontwerp dat beter paste. In 2011 startte hij een speurtocht naar onderduikadressen voor Joden in Deventer. Hierop kreeg hij veel respons en het eindigde in een eigen website met deelnemers uit vele landen en een publicatie *Moed en Mededogen., Onderduikhuizen voor Joden in Deventer 1942-1945*.

Fotomontage Artpollo

et valt u misschien op dat het jaarverslag korter is dan anders. Dat komt vooral door dat veel van de grote lopende projecten stagneren. U kunt ook lezen dat er wel degelijk nog allerlei andere onderwerpen zijn waarmee we ons bezighouden. Wat opvalt bij plannen om in het centrum of vlak daarbuiten te gaan bouwen, is dat menigmaal de maximale hoogte dreigt te worden overschreden. De gemeente heeft richtlijnen vastgesteld en wij houden in de gaten of deze nu ook gehandhaafd worden. Dat nieuwe gebouwen vaak een verdieping extra krijgen, of meer, is in de huidige omstandigheden niet te vermijden.

Bestuursleden bezoeken voorlichtingsavonden over voorgenomen bouwactiviteiten, min of meer kleinschalig zoals het oude PTT-gebouw en wat groter zoals het Broederenplein. Hoezeer het ons ook verheugt dat het plein nu eindelijk gaat worden aangepakt, toch kunnen we weinig enthousiasme opbrengen voor de ontwerpen. Verder volgen we de plannen om jongere wijken te renoveren. Dat leidt lang niet altijd tot actie onzerzijds, maar we vinden het wel belangrijk.

Van tijd tot tijd verschijnt er een boek over een straat: de Zwolseweg, de Kromme Kerkstraat, de Sweelinckstraat. En onlangs hebben bewoners en oud-bewoners de geschiedenis van de Sint Jurriënstraat vastgelegd. Deze sympathieke actie hebben wij gesteund.

Wim Koetsveld

Het Kantongerecht in 1905. Bouwershoek. Tijdens de restauratie in 1939 is de dakruiter verwijderd. (Foto Johannes Hendrik Rutgers, CO)

Transformatie van het gerechtsgebouw

Onlangs heeft het voormalige gerechtsgebouw aan de Brink na ruim twee eeuwen weer grotendeels een woonfunctie gekregen. Tijdens deze transformatie is zoveel mogelijk bewaard gebleven van de historische elementen van dit rijksmonument.

et monument bestaat uit twee aan elkaar gekoppelde panden, Brink 11 en Brink 12. De eigenaren, bewoners en gebruikers worden beschreven in *Het Bergkwartier te Deventer - Huizenboek van een middeleeuwse stadswijk tot 1600* van A.C.F. Koch. Hij baseert zich op archiefstukken. Daarnaast is er bouwhistorisch onderzoek gedaan door A.G. Oldenmenger van onderzoeks- en adviesbureau BAAC. Ik beperk me hier tot het gebouw zelf.

De bewoners en gebruikers van de panden

Koch constateert dat de hoek al in het begin van de vijftiende eeuw bestaan moet hebben. En in de vijftiende eeuw hadden de panden ook al dezelfde eigenaar. In een oorkonde uit 1439 wordt het middelste huis (linkerdeel van Brink 12) vermeld als 'dat steenhues' in het bezit van de patriciërsfamilie Avereng. Rond 1630 zijn de huidige voorgevels van Brink 11 en 12 opgetrokken. In 1726 koopt burgemeester Arnold Bouwer beide panden. Vier generaties van deze regentenfamilie hebben in Brink 12 gewoond, tot 1788. Ze moderniseren het interieur van Brink 12 in Rococostijl. De panden krijgen nieuwe stucplafonds, deuren en waar- schijnlijk ook nieuwe vensters.

In 1804 wordt het complex aangekocht door de staat om daarna dienst te doen als Provinciaal Gerechtshof. De stad levert een financiële bijdrage van 10.000 gulden voor een verbouwing onder architect J.J. Sorg. Deze richt onder andere het cellencomplex in in de kelder en bouwt een schavot. Zeven jaar later kan het pand dienstdoen als Vredesgerecht. Van 1837 tot 1877 zijn de Arrondissementsrechtbank en het Kantongerecht gezamenlijk in het pand gehuisvest.

Na de opheffing van de Arrondissementsrechtbank in 1877 neemt het Kantongerecht enkele extra lokalen in gebruik en komen er nieuwe gebruikers voor kortere of langere tijd bij. Voor de nieuwe gebruikers volgt steeds een herschikking van de ruimte en ettelijke inpandige verbouwingen. Het Kantongerecht houdt van 1838 tot 2002 zitting in het gebouw. Daarna blijft het in gebruik als zittingsplaats voor de rechtbank Zwolle-Lelystad en in 2013 als zittingsplaats voor de rechtbank Oost-Nederland en de rechtbank Overijssel. Het gerecht wordt per 1 januari 2014 gesloten. Twee jaar later verkoopt de Rijksgebouwendienst het pand.

Brink 11 is geruime tijd (gedeeltelijk?) in gebruik geweest als dienstwoning. Eerst voor het personeel van de familie Bouwer, en later voor een conciërge met zijn gezin. Op een gegeven moment krijgt het pand een kantoorfunctie met opslagruimte.

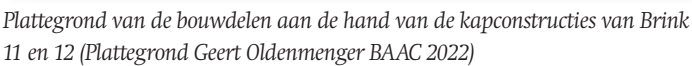
Datering van de panden

Oldenmenger publiceert twee bouwhistorische verkenningen, in 2007 en 2022. In 2022 is er meer zichtbaar omdat dan veel betimmeringen verwijderd zijn en dus wordt het beeld op allerlei punten bijgesteld. Maar ook dan is niet alles te zien omdat bijvoorbeeld de betimmering van de muren en de afwerking van de plafonds en vloeren zelf een historische waarde hebben en niet verwijderd mogen worden. Er blijven dus onzekerheden bestaan en onbeantwoorde vragen.

Oldenmenger baseert zijn datering vooral op het metselwerk en de stenen van muren en vloeren en op het hout en verbindingen van de kapconstructie. Soms zijn er inscripties, die extra informatie verschaffen. Aan de kapconstructies is te zien dat het pand uit verschillende bouwdelen bestaat; BAAC heeft hier een plattegrond van gemaakt.

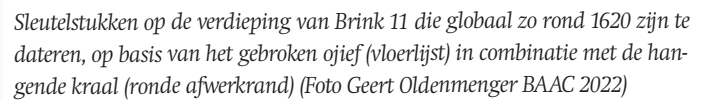
Voorafgaand aan de samenvoeging van Brink 11 en 12

Sinds wanneer er bebouwing is op deze plaats, is niet meer na te gaan. Pas na 1334 wordt er met baksteen gebouwd, daarvoor wordt meestal hout

In de eerste helft van de vijftiende eeuw staat op de plek van Brink 11 een huis met drie huisjes erachter in de Walstraat. Alle huisjes hebben dezelfde eigenaar. Delen van de zoldervloer en de kapspanten stammen uit die tijd. Of de muren nog restanten van oude middeleeuwse muren bevatten is niet na te gaan zonder breekwerk. Het lijkt erop dat een groot gedeelte van het middeleeuwse gebouw is gesloopt en in 1620 vervangen door nieuwbouw.

Kapconstructie C zichtbaar in het zolderappartement rechtsachter van Brink 12. Er zijn elementen uit de (late) zestiende eeuw, elementen uit de achttiende eeuw en een ijzeren balk die vermoedelijk rond 1900 is aangebracht zichtbaar. Hoe en waarom dat laatste is gedaan, is niet vastgesteld (Foto Geert Oldenmenger BAAC, 2022)

De huidige rechtergangmuur is waarschijnlijk de vroegere gemeene muur tussen de twee panden, die in 1512 opnieuw is opgetrokken tijdens een verbouwing. Het linkerpand is omstreeks 1630 verbreed met een voorgevel gedeeltelijk achter Brink 11. Op de plaats waar de twee panden elkaar overlappen, bevindt zich een zeer dikke muur. Wanneer de doorgang tussen beide panden 11 en 12 gemaakt is, is zonder breekwerk niet na te gaan.

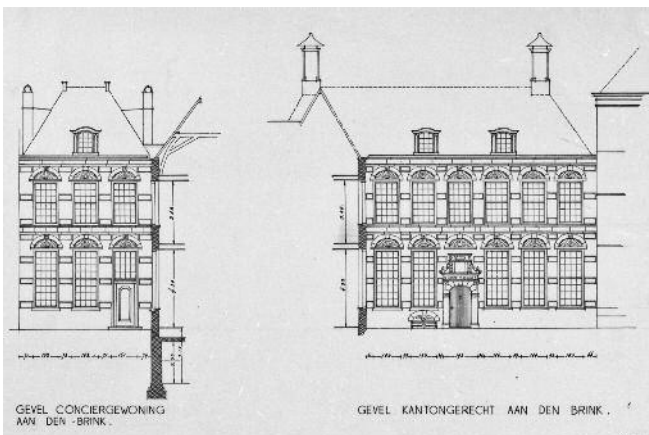
De oude topgevel die met de bouw van kap B inpandig is geraakt en zichtbaar in het zolderappartement rechtsachter van Brink 12. De foto is genomen vanaf de voorkant van het pand (Foto Geert Oldenmenger BAAC, 2022)

Zeventiende eeuw en achttiende eeuw

De huidige voorgevel van nummer 12 wordt omstreeks 1630 geplaatst en rijk versierd met zandstenen elementen in de stijl van de renaissance. En zoals al eerder vermeld moderniseert de familie Bouwer het gebouw in Rococostijl.

Negentiende eeuw

Omdat het pand in de loop van de eeuw verschillende gebruikers heeft, wordt er het nodige verbouwd. In 1804 is het pand opnieuw ingericht om te dienen als Provinciaal Gerechtshof, later is het aangepast voor de Arrondissementsrechtbank en het Kantongerecht gezamenlijk. Wanneer de Arrondissementsrechtbank vertrekt, wordt het geschikt gemaakt voor het gebruik door het Kantongerecht samen met nieuwe huurders, zoals het Departement van Financiën. De staat verzorgt het onderhoud 'op minst kostbare wijze'. Een ingrijpende verandering vindt plaats in de jaren vijftig, als de vensters worden vervangen en de ornamenten van baksteen en zandsteen van de voorgevels verdwijnen achter een witte pleisterlaag.

Bouwtekening uit 1944 na de restauratie van de voorgevels. (Rijksgebouwendienst inv.nr. 262.12 Nationaalarchief)

Ornamenten van zandsteen en baksteen van de voorgevel van Brink 12

Twintigste eeuw

Het blijft wenselijk af en toe wat te verspijkeren. Op de zolder van Brink 12, die tot dan toe zo goed als ongedeeld was gebleven, wordt een gangstructuur met vertrekken gemaakt. En er wordt al in 1919 een plan opgesteld om de voorgevels te restaureren. De pleisterlaag die er een halve eeuw eerder op is gesmeerd, moet er weer af. Maar een proef brengt aan het licht dat de bak- en natuurstenen daaronder in een zeer slechte staat verkeren en dat het erg lastig is ze doeltreffend te herstellen. Het plan verdwijnt in de ijskast. Twintig jaar later worden de voorgevels uiteindelijk toch geres- taureerd, een project waarbij de geraamde kosten aanzienlijk worden overschreden. De gevels zijn er namelijk nog slechter aan toe dan gedacht. De dakruiter die zichtbaar is op de oude Ansicht (illustratie 1), verdwijnt dan. De vensteropeningen die rond 1850 zijn vergroot, worden teruggebracht naar de oorspronkelijke maten en de ramen vervangen door schuifvensters, die nu nog aanwezig zijn.

Eenentwintigste eeuw

Na de bouwhistorische verkenning van 2007 wordt het pand nog- maals geres- taureerd. Enkele jaren daarna wordt de rechtbank gesloten en zet de Rijksgebouwendienst het pand te koop. Enige tijd is er sprake van dat het speelgoedmuseum er onderdak zal vinden, samen met het 'Bouwershuis' op de begane grond van Brink 12. Maar in 2018 gaat er definitief een streep door deze plannen. Daarna verbouwt FrankenVrijVastgoed de panden tot vijftien huurappartementen, die in 2025 worden opgeleverd. Op verschillende plaatsen zijn stukken van opgeknapte oude muren en dakconstructies zichtbaar. Op de begane grond van Brink 12 wordt gewerkt aan een kantoorruimte, die in de tweede helft van dit jaar in gebruik kan worden genomen.

Marijke van Winsum – Westra

Met dank aan bureau voor archeologie en bouwhistorie BAAC, FrankenVrijVastgoed en architect Peter van Woerden. Het grootste deel van de gebruikte informatie komt uit: Ing. A.G. Oldenmenger (2007), *Deventer Kantongerecht: Brink 11-12. Bouwhistorisch verkenning*, BAAC Rapport B-07.180 Drs. ing. A.G. Oldenmenger (2022), *Deventer Brink 11-12 Voormalige rechtbank. Bouwhistorisch verkenning*, BAAC Rapport B-22.0792

Vroom&Dreesmann aan de Brink

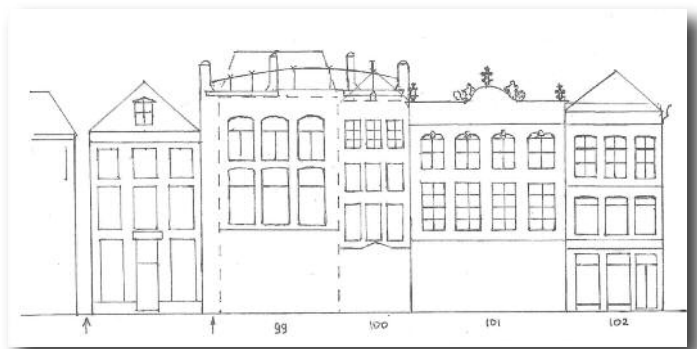
Op 31 december 2015 werd het faillissement uitgesproken over de winkelketen van Vroom&Dreesmann. Na 110 jaar werd ook in Deventer de vestiging opgeheven. Gelukkig werden de panden kort daarop smaakvol gerenoveerd en heringericht. De winkels die er nu zijn gevestigd, hebben elk hun eigen uitstraling. Eens te meer valt op dat de zes panden van de voormalige V&D nooit tot een eenheid werden samengevoegd.

De ingewikkelde geschiedenis verdient een gedegen bestudering van het bedrijfsarchief. Dit artikel over de beeldbepalende gevelwand aan de Brink pretendeert niet meer te zijn dan een beknopte introductie.

De vestiging van V&D in Deventer

Magazijn de Zon wordt als eerste V&D in 1895 geopend aan de Weesperstraat in Amsterdam; pas veel later zullen de winkels alleen de namen van de oprichters gaan dragen. In Deventer worden twee panden aan de Brink aangekocht en in 1905 verbouwd tot een winkel die ook de naam de Zon draagt. Architect is F.M.J. Caron, die op meer plaatsen vestigingen voor de keten ontwerpt. Het pand is ontworpen in de stijl van de Art Nouveau, voor Deventer uitzonderlijk. Na 1920 worden twee panden toegevoegd, die dan de nummers 109 en 110 dragen; op de plaats van het huis met nummer 111 vestigt zich in 1963 de ijssalon van Talamini. Na 1927 vindt uitbreiding plaats richting de Spijkerboorsteeg waartoe nog twee panden aan de Brink worden aangekocht. Meerdere interne verbouwingen en uitbreidingen later strekt het warenhuis zich uit

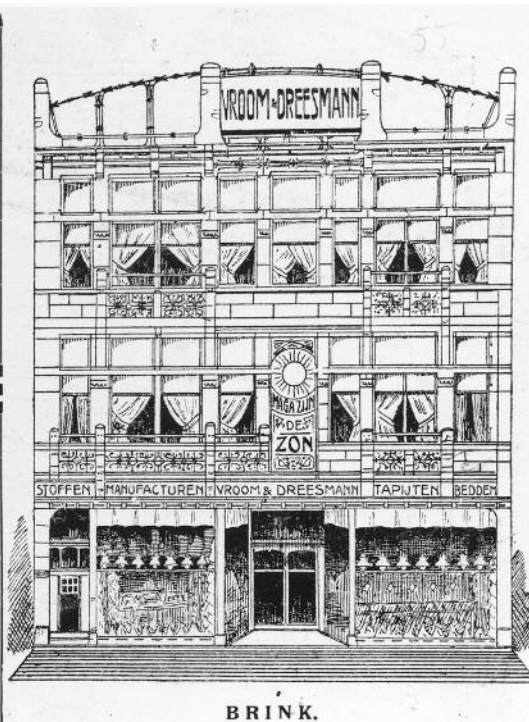
Boven: de gevelwand in 2026

Onder: schets van de oorspronkelijke huizenrij, voor zover bekend; contour eerste winkel toegevoegd

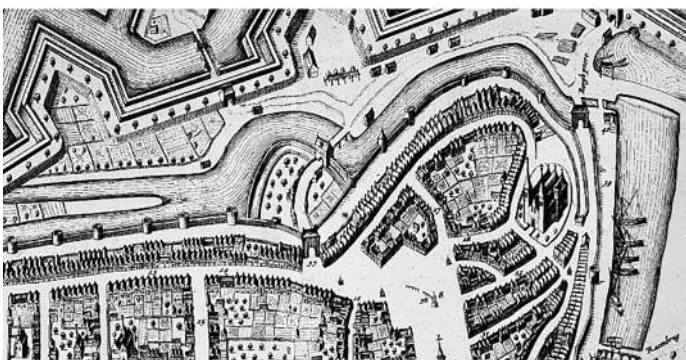
over een enorm oppervlak: vanaf de Brink naar de glasgevel met ingang aan de Spijkerboorsteeg tot aan de expeditie-ingang aan de Grote Overstraat.

De toegang tot de Brink rond 1880

Komend vanuit het noorden passeren bezoekers aan de stad de drie Brinkpoorten. Vanuit de Binnenste Brinkpoort is het eerste huis waarop de blik valt, het brede pand met de wapenschilden. Het draagt het jaartal 1735; dat zal het jaar zijn waarop de gevel werd verbouwd. De doorgang naar de Brink vanuit de Keizerstraat is na de sloop van de poort verbreed en gereconstrueerd. Op de stadsplattegronden tot in de zestiende eeuw is aan de Brink een eilandje van huizen te zien op de plek van de latere V&D. Zonder archeologisch onderzoek zal nooit duidelijk worden of deze situatie ooit bestaan heeft. Betrouwbaarder is de kaart van Blaeu uit 1649, hoewel daarop het dakenlandschap waarschijnlijk ook niet conform de werkelijkheid is afgebeeld. Het is aantrekkelijk om het brede pand met de nok parallel aan de straat te definiëren als de plaats van het pand met de wapenschilden.

Reclamekaart
 (Foto CO)

Detail kaart Blaeu, 1649 (Foto CO)

De kadasterkaart uit 1832 toont de kavelgrenzen. De Binneste Brinkpoort draagt het nummer E 1747. De latere V&D panden E 1730 t/m 1742, daartussen drie gangen waarvan één toegang geeft tot een rij achterhuizen. De huidige straatnummering is 102 t/m 97. De Zon, 100 en 99, is gebouwd op de kavels 1733 en 1732 waarbij de gang links in het gebouw is opgenomen. Het pand met de wapenschilden is dus 101.

Magazijn de Zon

Voor de bouw van het eerste winkelpand van V&D worden twee huizen met achterhuizen en toegangsgang aangekocht. Er zijn op dat moment al twee winkels gevestigd. Beide panden zijn onderkelderd; er wordt één grote kelderruimte ontworpen die vanuit de winkel toegankelijk is. Veel later wordt dit de kampeerafdeling. Bij nauwkeurige beschouwing van het huidige pand valt de asymmetrie op: het rechterdeel lijkt net zo smal als het huis dat hier eerder stond. De gang links is terug te vinden op de plattegrond als inpandige gang over de hele diepte van de winkel. Kenmerkende elementen van de Art Nouveau zijn ruimschoots aanwezig. In het oog springt de grote afbeelding van de zon in gekleurd glas.

De smalle doorgang naar de Brink rond 1880 (Foto CO)

Detail kadasterkaart 1832 (Foto CO)

Ook de grote ramen, de florale motieven in het siersmeedwerk op het dak en het gebruik van natuursteen passen hierbij. De eerste bedrijfsleider woont boven de winkel; de voordeur van het woonhuis is links nog aanwezig.

Winkel van Kiewiet de Jonge (Foto CO)

Het huis met de wapenschilden, Brink 101

De gevel van dit pand kent zijn gelijke niet in de rij huizen. Helaas heeft het huis geen naam: het zou daarmee gemakkelijker in het archief te vinden zijn.

Het brede huis krijgt in 1735 een lijstgevel met een kuif in Lodewijk XIV-stijl, bekroond met drie vazen. Hierachter gaat een lagere verdieping schuil, met de nok parallel aan de rooilijn. Nu is sprake van een plat dak. Aan weerszijden van de kuif hebben op de rand twee mythologische godinnen plaatsgenomen. Het zijn Juno met haar pauw links en Diana met haar hond rechts. Juno als beschermvrouw van het huwelijk, de vrouw, de geboorte en de staat. Diana is de godin van de jacht, de maan, de natuur, beschermster van de kuisheid en de geboorte.

Rond 1735 is in Deventer de beeldhouwer Godfried Gerlach werkzaam. In 1736 maakt hij de beelden van een weesjongen en -meisje voor het Burgerweeshuis. Voor Zwolle vervaardigt hij in 1739 de drie beelden boven de ingang van het Spinhuis, nu de Librije. In het archief wordt hij omschreven als "meester beeldhouwer tot Deventer". De hypothese dat hij ook de vervaardiger is van de mythologische beelden, lijkt gerechtvaardigd. Huis met

Detail stamboom familie Van Suchtelen (CO)

de godinnen is dan misschien wel een toepasselijke naam!

In 1735 worden een huis aan de Brinkpoort, mogelijk no. 101, en een huis aan de Brink binnen de familie Van Suchtelen vererfd. De wapenschilden zouden van Jo(h)anna ter Borch en Gerhard van Suchtelen kunnen zijn geweest: links de klimmende leeuw van Ter Borch en rechts de vier zilveren ringen op een rood vlak van Van Suchtelen. De wapens zouden volgens dr. M.E. Houck, de eerste directeur van de Waag, zijn verwijderd in de patriottentijd. In 1737 woont Johanna ter Borch nog in een huis "aan de Brinkpoort". In de stamboom van de familie Van Suchtelen wordt het tweede huwelijk van Gerhard gemarkeerd; er zijn geen nakomelingen. De bewoningsgeschiedenis is interessant maar niet eenvoudig te reconstrueren. Voor 1830 wordt de weduwe van Lambert (Nilant) Bannier als bewoonster genoemd in het Eerste Straatboek. In juni 1825 verkoopt Mr. Gerhard Nilant Bannier (hij wordt 97 jaar!), president van de rechtbank, het huis aan de familie Valter-van Delden. Zoals is te zien op de foto van 1880 is er dan al een winkelpui aangebracht. In 1897 vestigt J.R.C. Kiewiet de Jonge zich er en in 1903 wordt de pui nog eens aangepast.

De eigenaar vertrekt in 1919, de winkel wordt overgenomen door de firma Dullaert. De zaak verhuist naar de Lange Bisschopstraat, en het pand wordt toegevoegd aan de winkel van V&D en verbouwd. Dan blijft van de inwendige structuur vrijwel niets meer over. Op de plattegrond wijst een smalle loze ruimte waarschijnlijk op een verdwenen achtergang. De gevel vanaf de eerste verdieping wordt in 1975 gerestaureerd en in 2016 in oude glorie gerenoveerd.

Aaneengesloten etalages, jaren twintig (Foto CO)

V&D in de jaren zestig/zeventig (Foto CO)

Het huis met nummer 102

Pieter Valter (zie 101) is in 1832 ook de eigenaar van Brink 102. De gevel van dit pand heeft eclectische elementen. Waarschijnlijk is het oorspronkelijke woonhuis gesloopt en dan moet dit huis na 1832 zijn gebouwd. De gang die op de kadasterkaart staat getekend, staat niet op de plattegrond aangegeven, maar zou een deel van de loze ruimte tussen 101 en 102 kunnen zijn. Ook van dit huis verdwijnt de interne structuur. De gevel vanaf de eerste verdieping blijft behouden, het puntdak is een latere reconstructie uit 1993.

De latere uitbreidingen

Ook de woningen met de nummers 98 en 97 met de gang ertussen, nu de winkel van Kruidvat, worden uiteindelijk van V&D. De dichtgezette gang is nog duidelijk zichtbaar. In de Collectie Overijssel bevinden zich voorstellen uit 1927 tot vernieuwing van de gehele gevel, van de hand van architect M. Roebbers. Op een van de schetsen is sprake van uitbreiding van de Art Nouveau-gevel over de volledige breedte van de panden 101 en 102. Gelukkig zijn deze plannen niet uitgevoerd; waarschijnlijk te duur en de Art Nouveau was ook over haar hoogtepunt heen. Na de Tweede Wereldoorlog krijgt de winkel uiteindelijk zijn meest imponerende uitstraling en een zekere eenheid van stijl wordt gerealiseerd door over de volle breedte een luifel aan te brengen en alle panden wit te stucen.

Conclusie

Een prominente rij gevels aan de Brink is vanaf de eerste verdieping bewaard gebleven en is in volle luister te bewonderen. Het Huis met de godinnen springt er natuurlijk uit. Een intrigerend pand, oorspronkelijk met een achterhuis, dat gelegen was op een groot erf. Het is nog steeds de blikvanger vanuit de Keizerstraat. De bewonersgeschiedenis rechtvaardigt zeker verder onderzoek, maar het archief van de familie Van Suchtelen alleen al meet 2.1 m! Zo'n project zou zomaar jaren kunnen duren.

Hans Kaajan

Wapenruit Nilant Bannier (Foto Museum de Waag) Detail wapenschilden Brink 101]

Nilant en Bannier

Curieus zijn de acht wapenruiten die ongeveer honderd jaar geleden zijn gemaakt door Engelbart Bokhorst, in relatie tot het bestuur van de Waag. Hierop worden van enkele Deventer families de wapens en de huwelijksdata tussen 1717 en 1799 afgebeeld. Het ontwerp van de afbeeldingen volgt de lay-out van de wapenschilden aan de Brink. Toeval? Artistieke vrijheid? Of is er toch een relatie met de bewoners? De samensmelting van de families Nilant en Bannier wordt op de ruit uitgebeeld!

Jaarverslag 2025 van de Stichting Oud Deventer (SOD)

In de statuten van de Stichting Oud Deventer staat dat zij is opgericht ter wille van: “het behoud van dát stads- en dorpsschoon en het restaureren van die gebouwen en ensembles in Deventer, die onvervangbaar en voor het begrip van de geschiedenis van stad en platteland van betekenis zijn”. Sinds het begin zijn onze activiteiten er daarom steeds op gericht het gebouwde erfgoed in de gemeente Deventer te bewaken, te beschermen en de waarde hiervan kenbaar te maken.

an wezenlijk belang daarbij is dat wij voortdurend in gesprek zijn met gemeentelijke beleidsmakers, de Planadviesraad (PAR, voorheen welstandscommissie) en andere erfgoedorganisaties zoals Heemschut en de SIED (Stichting Industrieel Erfgoed Deventer).

Hierbij behoort ook het jaarlijkse overleg met wethouder mw. Ilse Duursma: als altijd constructief. Toen in 1948, meer dan 75 jaar geleden, de stichting werd opgericht, lag de focus op de historische binnenstad. De laatste jaren hebben we daarnaast oog en aandacht voor nieuwere wijken: die uit het interbellum, het tijdvak van de Wederopbouw en de periode 1965-1990. Met name de gebouwen van na de oorlog zijn aan renovatie toe. Deze wijken hebben (nog) geen monumentale status en missen dus bescherming. Nu de gemeente plannen maakt om onze gemeente uit te breiden, bestuderen we deze aan de hand van onze uitgangspunten en nemen we deel aan de discussie.

Voor ons werk is de steun van onze donateurs van grote waarde. Zij laten zien dat we maatschappelijk draagvlak hebben. Nieuwe donateurs zijn dan ook zeer welkom. Voor een (streef-)bedrag van € 30 kunnen zij zich aanmelden bij de secretaris via het mailadres secretariaat@oud-deventer.nl. Als welkomstgeschenk krijgen zij het in eigen beheer uitgegeven boek *Licht, lucht en ruimte in Deventer-Wederopbouwarchitectuur 1945-1963*. Dit boek is op bestelling ook bij boekhandel Praamstra verkrijgbaar.

Bestuur

Op 8 februari 2025 is overleden ons oud-bestuurslid drs. B. (Bonny) Rademaker – Helfferich, historica. Zij heeft van 1965 - 2002 deel uitgemaakt van het bestuur van de SOD, in welke periode zij secretaris was van 1968-1984 en van 1991-1995. Als historica was zij sterk geïnteresseerd geraakt in de bijzondere

In nieuwere wijken is groen een wezenlijk onderdeel van de structuur. Helaas zijn in de Huygenslaan bomen gekapt. (Foto Peter Dekker)

binnenstad van Deventer.

Tallose artikelen schreef zij voor onze nieuwsbrief, maar ook voor andere bladen, zoals dat van Heemschut. Daarnaast verschenen twee boeken van haar hand: *Deventer in oude ansichten* (1975) en *100 huizen in Deventer en hun historie: 25 jaar Monumentenzorg door de NV Bergkwartier, maatschappij tot Stadsherstel 1968-1993* (1993).

In 2025 heeft ons bestuurslid Mariëlle Vrijkotte afscheid van ons genomen. Zij had zitting in ons bestuur sinds 2020. Daarbij bracht ze haar ervaring mee als medewerker van de gemeente in de afdeling monumentenzorg. Ze had een deskundige inbreng in de bestuursvergadering, waar we graag van hebben geprofiteerd.

Belangrijkste aandachtspunten van de Stichting Oud Deventer in 2025

Publiciteit

Zoals gebruikelijk verschenen weer twee *Nieuwsbrieven*. Deze worden verstuurd naar onze donateurs en andere belangstellenden en zijn voor iedereen te vinden op onze website. Verder liggen er exemplaren voor geïnteresseerden in de bibliotheek op de Stromarkt en bij de twee boekhandels.

Boven. Topicus en het historische karakter van de villa's aan de Singel, met de kweekschool tussen 1900 en 1930 (Foto CO)
Onder. Sensora in 1996 (Foto CO)

HEMA

In januari 2025 heeft de SOD bij het College van B&W een verzoek ingediend om het HEMA-pand aan te merken als gemeentelijk monument. Dit verzoek werd ondersteund door de Bond Heemschut en het Cuijpersgenootschap. Aanleiding was een verzoek van de eigenaar om de voorgevel te wijzigen. Ook is er de intentie, het gebouw op te toppen (te verhogen met i.c. drie lagen ten behoeve van het realiseren van appartementen) in het kader van de Woonvisie Deventer 2024.

De HEMA, geopend in 1968, is ontworpen door architect Abraham Elzas (1907-1995), hoofdarchitect van de Bijenkorf en ontwerper van 36 HEMA-vestigingen. Het gebouw is van belang vanwege de representatieve warenhuisarchitectuur uit de late naoorlogse periode.

Het project heeft intussen vertraging opgelopen.

Historische speurtocht

De historische speurtocht door de binnenstad van Deventer, voorheen Opa- en Omadag genaamd, werd gehouden op 25 mei jl. De speurtocht wordt jaarlijks georganiseerd door Deventer Verhaal, in samenwerking met onze Stichting Oud Deventer en haar 'dochters', de Historische Vereniging Deventer en de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer, de SIED.

Praamstra

Lange Bisschopstraat 1 Deventer

openingstijden

ma 12-18
di 9.30-18
wo 9.30-18
do 9.30-21
vrij 9.30-18
za 9.30-18
zo 12-17

www.boekhandelpraamstra.nl

Ondanks de matige weersomstandigheden was het weer een door jong en oud drukbezocht en gewaardeerd evenement.

Overleg erfgoedpartijen

Tweemaal per jaar voeren de erfgoedpartijen Heemschut, SIED en de SOD vruchtbaar overleg met de gemeente over de actualiteiten en activiteiten van alle deelnemers over zaken het Deventer erfgoed betreffende. Ook het immaterieel erfgoed komt aan de orde, bijvoorbeeld het carbidschieten.

Lopende projecten

In de afgelopen jaren hebben wij ons beziggehouden met onder meer de volgende projecten: Roto Smeets (nieuwe woonwijk op voormalig bedrijventerrein), Topicus (de verwar- ring over de hoogte van de geplande Topicustorens is nog niet opgelost), Grote Overstraat 54, Sensora, voormalig LTS- gebouw, schoolgebouw De Marke Zuid, aan de Keurkamp- straat (baksteenrelief van de Deventer kunstenaar Jo Pessink). Sinds het vorige jaarverslag is over deze projecten in 2025 geen noemenswaardige voortgang te vermelden. Natuurlijk blijft de SOD alert op nieuwe ontwikkelingen.

Ida Jager, secretaris

secretaris Stichting Oud Deventer

secretariaat@oud-deventer.nl

boekbespreking

Henk Hengeveld

de IJssel; Spiegel van de tijd; Van behelpen naar beheersen

Deventer 2025, tweede druk.

De IJssel is volgens menigeen de mooiste rivier van Nederland. Puur natuur is zij al lang niet meer. Zijn we niet doorgeschoten in onze drang de stroom te beteugelen? Henk Hengeveld beantwoordt deze vraag bevestigend en heeft daarom dit boek geschreven, samen met Andries van den Berg (kaarten) en Angël Pinxten (foto's). Hij heeft veel her en der verspreide en minder bekende informatie op een rij gezet als ondersteuning voor dit pleidooi om de koers om te gooien.

Om te beginnen is er een historisch overzicht. De IJssel is zo'n 1500 jaar geleden ontstaan en liep door een moerassig landschap met zandruggen die uit de ijstijd dateren. Het was een vlechtwerk van vele kleine stroompjes. De mensen woonden op de hoge gedeelten, de zandruggen, rivierduinen en oeverwallen. Welk gedeelte ze van de lagere gronden konden gebruiken, werd bepaald door de stroompjes en de sedimenten. Problemen ontstonden toen de bevolking toenam en er meer grond nodig was om te bebouwen met gewassen.

Behelpen

Aanvankelijk waren de middelen beperkt en had lang niet iedereen dezelfde belangen. Natte gedeelten werden afgewaterd en rond het jaar 1000 werden de eerste kleine stukjes dijk gebouwd om plaatselijk de akkers te beschermen. Zo'n dijkje kon verderop juist voor extra watertoevoer zorgen en de buurman stak die dijk dan wel eens door. Later probeerden de gewestelijke landheren hun onderdanen wat meer op één lijn te krijgen en werden er grotere stukken dijk met elkaar verbonden. Maar de waterstand in de IJssel hangt direct samen met die in de Rijn en dus is het beheer geen zaak van individuele gewesten. Toen de IJssel begon te verzanden, leverde dat direct voordeel op voor de concurrenten van de Hanzesteden, zoals Culemborg, Nijmegen en Gorinchem en die voelden daarom niets voor maatregelen om de situatie te veranderen.

Ondanks een ingenieus systeem van afwateringslopen en dijken kwamen er veelvuldig rampen voor, want door de dijk steeg het waterpeil en als de dijk het niet hield, kwam er meteen ook heel veel water op het omliggende land.

Beheersen

Rond 1800 kwam er een landelijke overheid en daarmee centrale regie voor een beleid om de hoeveelheid water evenwichtig te verdelen over de Rijn (Nederrijn en Waal) en de IJssel. En rond 1850 begonnen de waterschappen met hun werk om de rivieren definitief onder controle te krijgen, of in hun terminologie: te normaliseren. Daarbij zetten ze alle nieuwe technische verworvenheden in. Ze brachten kribben aan om de diepgang te behouden, versteenden de oevers, ver-

hoogden en versterkten dijken en trokken waterlopen recht. Na de oorlog besloten ze de Nederrijn/Lek te kanaliseren en grote stuwen te bouwen. De IJssel ontsnapte ternauwernood aan kanalisatie; er werden alleen twee grote bochten afgesneden. Nu is de situatie zo, dat de IJssel alleen vrij stroomt als er veel water door de Rijn stroomt. Daarbij zijn ontwikkelingen in Duitsland van grote invloed.

Van beheersing was ook in deze tweede fase geen sprake. In 1926 voeren er bootjes op de Brink, in 1995 werd de Betuwe geëvacueerd.

De IJsseloever is versteend.

(Foto Angël Pinxten)

Blik op Olst, waar de weg naar het veer is overstroomd tijdens het hooigwater in december 2023 (Foto Angël Pinxten)

De betekenis van de IJssel

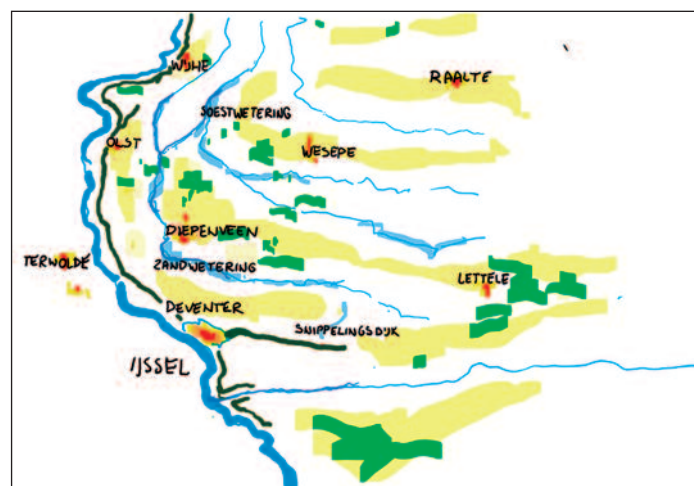
Voor veel lezers roept de IJssel allereerst associaties op met recreatie: wandelen, fietsen, roeien. Het is een niet te onderschatten, maar ook moeilijk in cijfers vast te leggen waarde. Hardere gegevens zijn er voor de scheepvaart. De Hanzesteden bloeiden toen er veel water door de IJssel stroomde, in de jaren tussen 1170 en 1420 de kortste weg naar de (Zuider-)zee. Voor de gebouwen werden bakstenen gebruikt die gemaakt werden van de klei op de oever. Toen de rivier begon te verzanden, was het met de welvaart gedaan. De productie van bakstenen ging nog lang door, tot in de periode van de Wederopbouw.

Lange tijd heeft de rivier als militaire verdediging gediend, tegen een vijandelijk gewest, in de Tachtigjarige Oorlog en tegen de Fransen. Laagwater en bevrozing ondermijnden deze functie. De IJssellinie uit de periode van de Koude Oorlog heeft nooit dienstgedaan.

Historisch, maar ook zeer actueel is onze voorziening van drinkwater. Laagwater en vervuiling door lozingen zijn hier de risicofactoren.

Scheepvaart was belangrijk (Foto Angël Pinxten).

De Sallandse weteringen (Kaartje Andries van den Berg)

Hoe moet het in de toekomst?

De klimaatverandering maakt de problemen groter en maakt nieuwe plannen nodig. Wat er precies moet gebeuren met de IJssel geeft de auteur niet aan, maar hij wijst wel de richting: de rivier moet weer ruimte krijgen voor natuurlijke processen. Rond 1970 is er een tegenbeweging ontstaan tegen de normalisatie, vanuit landschaps-, natuur- en cultuurhistorische organisaties. In het beleid van de waterschappen heeft deze beweging een duidelijke stem gekregen. Een voorbeeld is Ruimte voor de Rivier, waarin nevengeulen een prominente rol spelen. Allerlei vormen van plantaardig en dierlijk leven, die verdwenen waren door de verstening, krijgen nu een kans om terug te komen. Nog niet altijd klinkt de tegenstem voldoende door in de praktijk van de waterschappen. De Sallandse bandijk ter hoogte van Wijhe is daar een treurig voorbeeld van.

Voor wie is dit boek bestemd?

De auteur heeft een breed publiek voor ogen. Zeker nu de bewoners mogelijkheden hebben voor inspraak, is het van wezenlijk belang dat zij inzicht hebben in de materie en zo nodig bij kunnen sturen. Daartoe geeft hij een gedegen overzicht boordevol gegevens. Hij doet dat in heldere taal. De informatiedichtheid is hoog, wat van de lezer een behoorlijke concentratie vraagt. Relevante feiten worden wel herhaald als ze verderop in het betoog weer nodig zijn. Cultuurhistorische termen geven het verhaal kleur zoals hank, met als toelichting: een oude, verzande rivierarm. Hier en daar staan aardige details. Toen

Lebuinus de IJssel overstak bij Wilp, was dat niet zo moeilijk, want daar liep alleen nog maar een bescheiden stroompje. Op de ossenwaarden werden de ossen vetgemest die uit Noord-Duitsland en Zweden naar hier waren gehaald en die sterk vermagerd waren nadat ze de hele afstand lopend hadden afgelegd.

Bijzonder zijn de met de hand getekende kaartjes. Het zijn er veel, ze verduidelijken de tekst goed en vooral, ze maken een vriendelijke en uitnodigende indruk. De foto's leggen de sfeer van het landschap overtuigend vast. Aan alles is te zien dat dit boek met veel inzet en liefde is gemaakt.

Ria de Oude- de Wolf

Het Sluiskwartier leeft op

Ooit was het Sluiskwartier een belangrijk centrum van handel en bedrijvigheid, maar dat was in de negentiende eeuw en daar is weinig van over. Toen de nieuwe haven in 1925 in gebruik werd genomen, begon de achteruitgang.

Veel lang is er zo goed als niets gedaan om het verval tegen te gaan. Dat is goed te zien en dus werd het hoog tijd om dit stadsdeel aan te pakken. Het is zeker een kwart eeuw geleden dat de gemeente begon na te denken over de vraag wat er met het Sluiskwartier moest gebeuren.

Het bleek een ingewikkelde opgave. Een aantal malen hebben wij aandacht besteed aan het project in onze *Nieuwsbrief*: nummer 30 (augustus 2012), 35 (mei 2015), 44 (november 2019) en 47 (mei 2021).

Ideeën

Ideeën om met het Sluiskwartier aan de slag te gaan waren er genoeg. Er waren mensen die er het liefst een lege vlakte van wilden maken waarop een prachtige geheel nieuwe wijk kon verrijzen. Anderen hechtten juist belang aan de historische waarde en wilden dus zo veel mogelijk behouden en restaureren. Er werd gepleit voor een keur aan forse ingrepen. Een ondergrondse garage zou het parkeerprobleem oplossen. De Brinkgarage, die er sinds 2005 stond,

Tussen 1900 en 1930: aangemeerde schepen, overslagplaats, loodsen, in de verte de schipbrug (Foto CO)

werd immers gezien als een tijdelijke voorziening. Dan was er het idee om de historische kademuur af te breken om de kade landinwaarts te kunnen verplaatsen. En zou het geen prachtig beeld van het verleden geven als de oude haven, die in 1952/3 definitief dicht was gegoooid, werd hersteld? Voorstanders hadden zich al in de jaren zeventig laten horen en in 2003 verenigden ze zich in de Werkgroep Oude Haven, later Stichting Stadshaven. Dan zou meteen een ander probleem moeten worden verholpen, dat van de aanlanding van de Wilhelminabrug; deze oprit zat de verbinding met de binnenstad in de weg en het enige wat erop zat, was de brug te verplaatsen.

Het was lastig om tot een besluit te komen.

De gemeente organiseerde een inspraakprocedure met workshops onder leiding van Jo Coenen. De erfgoedverenigingen SOD, SIED en Heemschut deden daaraan mee, soms in grote eensgezindheid, soms met accentverschillen. In 2011 publiceerde Coenen zijn eindschets, maar daarmee was de discussie niet verstomd. In 2015 hakte de gemeente de knoop door en stelde ze een beeldkwaliteitsplan vast. In het plan concentreert de gemeente zich op het creëren van een aangename woonwijk. Al in 2009 had ze ondanks protesten de kademuur afgebroken, die te sterk was vervallen. De andere 'extra' maatregelen vallen af. Er komt dus geen grote ondergrondse parkeergarage en de Brinkgarage is nu permanent. De oude haven blijft dicht en de oprit van de Wilhelminabrug blijft een stedenbouwkundig obstakel. In de bebouwing van de hernieuwde wijk wordt gezocht naar een evenwicht tussen oud en nieuw. Er zijn panden met een dusdanige waarde dat ze zullen worden opgeknapt en dus blijven staan. De andere gaan tegen de vlakte en worden vervangen door passende nieuwbouw.

Wat blijft er staan?

Het meest in het oog springt het IJsselfront. Het eerste pand vanaf de Wilhelminabrug, de Panoramaflat, ook wel schippersflat, krijgt een opknapbeurt. Pand 115-117, de Boze Goudvis, wordt tot wooncomplex

Nummer 123 met tuitgevel en hijsbalk

Boven: de opgeknapte woningen nrs.187-193. Onder: de oude situatie

getransformeerd en wordt daarbij misschien opgetoet. Nummer 123 met tuitgevel en hijsbalk is sinds de bouw in 1882 onveranderd gebleven. Verderop staan op de nummers 187-193 vier statige middenstandswoningen, in 1888 en 1891 gebouwd voor J. en J.H. Witteveen, verkleinde versies van de veel grotere huizen uit die tijd langs de Singel. Deze zijn in 2023 al in goede staat gebracht.

Aan de Sluisstraat staan de gebouwen van de voormalige molenmakerij en machinefabriek Ten Zijthoff. De directeurswoning annex pakhuys op nummer 8-10 dateert uit 1906 en geniet bescherming als rijksmonument. De rest van het bedrijf, nummers 4 en 6, is weliswaar ouder (1884), maar in de oorlog beschadigd door bombardementen. Het wordt gerenoveerd. Op nummer 6 zit nu DAVO en nummer 4 wordt uitgebreid met nieuwbouw om het geschikt te maken als hotel.

De Raambrug uit 1887 is een verbinding met de Raambuurt; in 2019 is deze in stijl hersteld.

Passende nieuwbouw

Er blijft nog heel wat ruimte over voor nieuwbouw. Passende nieuwbouw, maar ja, hoe zou die er uit moeten zien? Gezien het verleden zou hij een industriële uitstraling moeten hebben. De gemeente besluit een prijsvraag uit te schrijven, die door I'M Architecten wordt gewonnen. Het grootste gebouw is een complex van

25 appartementen met eronder een parkeergarage. De hoogte varieert van drie tot vijf woonlagen. Daarnaast zijn er verschillende andere invullingen. De lichte stenen waarin ze worden uitgevoerd, moeten helpen de sfeer van weleer op te roepen. Achter het IJselfront ligt een park annex parkeerplaats. Op het dak van het nieuwe hotel worden scheepselementen gezet. Er is dus in ieder geval aandacht voor het verleden, maar erg overtuigend vinden wij de industriële uitstraling allerm minst. En het al gebouwde nieuwe pand van Rentrée direct naast de Panaoramaflat (zie de voorplaat) detoneert naar onze smaak.

Sluisje

De erfgoedverenigingen hebben nog een verwijzing naar het verleden voorgesteld. Er liggen nog een paar resten van de Pothoofdsluis, de belangrijkste van de sluisen waaraan de wijk zijn naam te danken heeft. De Pothoofdsluis werd kort na 1850 geplaatst tussen de Buitengracht en de oude haven. Oude

De Pothoofdsluis. Te zien zijn de bekleding met basaltblokken, de schotten en de trap opzij. (Foto CO)

foto's leveren voldoende duidelijkheid voor een reconstructie. Die zal gedeeltelijk driedimensionaal zijn en gedeeltelijk als contouren in de bestrating zichtbaar zijn. Dit voorstel heeft de gemeente overgenomen. Er komt een kunstwerk naast dat het verhaal vertelt van de sluis en van modern waterbeheer, zoals tegengaan van verdroging.

Nog dit jaar gaat het werk echt beginnen

Het komende najaar begint het project van bouw en restauratie, in fases. En na anderhalf jaar moet het zijn afgerond. De SOD is er zeer mee ingenomen dat het Sluiskwartier nu eindelijk wordt aangepakt, al hadden we graag meer van het industriële karakter teruggezien. Het doet ons goed dat bepaalde panden behouden blijven.

Ria de Oude-de Wolf

Wilt u ons steunen?

Word donateur. U steunt daarmee onze inspanningen om het gebouwde culturele erfgoed binnen de stad Deventer te behouden. U kunt zich per brief of per e-mail aanmelden bij het redactieadres of bij het secretariaat (zie rechterkolom).

De *Nieuwsbrief Oud Deventer* wordt toegezonden aan beleidsmakers, ambtenaren en donateurs van de SOD.

Penningmeester

Donaties kunnen worden overgemaakt op rekening NL 65 ABNA 063.16.63.002 t.n.v. Penningmeester Stichting Oud Deventer.

Secretariaat SOD

Ida Jager
Hoefslag 1
7213 BV Gorssel
Telefoon 06-533 177 87
E-mail: secretariaat@oud-deventer.nl

Redactieadres

Ria de Oude-de Wolf
Schimmelpennincksingel 28
7431 ZM Diepenveen

Bezoek onze website

Breng een bezoek aan de vernieuwde website van de Stichting Oud Deventer!
www.oud-deventer.nl.
Onder het kopje 'bestuurszaken' vindt u ons privacybeleid.

Advertentie

Corps 9 geeft graag mooi verzorgde boeken uit. Over het algemeen zijn dit boeken die betrekking hebben op de historie van Deventer. Heeft u een mooi onderwerp en wilt u publiceren? Neem contact op met Pieter Ellens, telefoon 06 - 428 221 36

www.corps9.nl

Colofon

De Stichting Oud Deventer komt al vanaf 1948 op voor het behoud van gebouwd erfgoed binnen de gemeente Deventer, van panden met een historische en culturele waarde. We gaan in gesprek met het gemeentebestuur wanneer deze monumenten in het geding dreigen te komen. Daarnaast publiceren wij over gebouwen en ensembles om bij voorbaat de aandacht op hun waarde te vestigen. Deze *Nieuwsbrief* verschijnt sinds 1996 tweemaal per jaar, en wordt verspreid onder onze donateurs. Andere belangstellenden kunnen, zolang de voorraad strekt, een gratis exemplaar vinden in de openbare bibliotheek op de Stromarkt en bij de boekhandels Praamstra en Broekhuis. Voor de inhoud van de artikelen van redactieleden is de redactie als geheel verantwoordelijk.

Redactie Hans Kaajan, Ria de Oude-de Wolf en Marijke van Winsum-Westra.
Fotografie De foto's zijn gemaakt door de redactie, tenzij anders vermeld.
Vormgeving Allison grafische vormgeving, Deventer
Druk Ovimec, Deventer

ISSN 1872-7735

